

بوم

از نظر تا عمل

دکتر عظیم محبی

دبیر برنامه ویژه مدرسه

تلقی کرد. به عبارت دیگر، به همه فعالیت‌های آشکار و پنهان که در سطح کلاس و مدرسه جریان پیدا می‌کنند، برنامه درسی اطلاق می‌شود، از منظر دیگر برنامه‌های درسی شامل برنامه‌ریزی تجویزی و غیر تجویزی تقسیم می‌شود که برنامه ویژه مدرسه از برنامه‌های غیر تجویزی محسوب می‌شود.

۲. جایگاه برنامه ویژه مدرسه در مبانی نظری سند تحول

مهم‌ترین بخش مبانی نظری^(۱) بخش مربوط به چرخش‌های تحولی است (چرخش‌های عمومی و چرخش‌ها در هر یک از زیرنظام‌ها).

چرخش‌های عمومی در عمل باید از طریق برنامه‌های درسی (فرصت‌های تربیتی) تحقق پیدا کند که برخی از آن‌ها عبارتند از:

- چرخش از کنترل بیرونی و ایجاد محدودیت، به خویشتن بانی (تقوا)؛
- چرخش از انحصار طلبی در تربیت، به مشارکت و مسئولیت‌پذیری ارکان و عوامل سهیم و مؤثر؛
- چرخش از نگاه تجزیه‌ای، به یکپارچه‌نگری و تلفیق؛
- چرخش از منفعل بودن دانش‌آموز به فعال بودن متربی؛
- چرخش از روش‌های خشک و فردی، به روش‌های فعال و گروهی؛
- چرخش از رقابت‌های فردی، به رقابت‌های جمعی؛

از لفظ برنامه ویژه مدرسه هر کسی می‌تواند برداشت خود را داشته باشد. لذا باید شیوه‌نامه برنامه ویژه مدرسه از نظر ابعاد نظری و عملی به‌طور دقیق تبیین شود تا با فهم و درک مشترک، زمینه اجرای آن در آموزش و پرورش بهتر فراهم شود.

الف) تبیین نظری

۱. تبیین مفهوم برنامه ویژه مدرسه

برنامه ویژه مدرسه در مفهوم دقیق خود، برنامه‌ریزی درسی در سطح مدرسه است. لذا بنیاد این کلمه به علم برنامه‌ریزی درسی مربوط می‌شود.

در فرهنگ عمومی آموزش و پرورش و خانواده‌ها، برنامه درسی بیشتر با نام کتاب شناخته می‌شود؛ این برداشت دقیق و کامل نیست. برنامه درسی براساس مبانی نظری سند تحول، به مجموعه فرصت‌های تربیتی نظام‌مند و طرح‌ریزی‌شده (از سطح ملی، منطقه‌ای و محلی تا مدرسه و کلاس درس، با طیف مخاطبان بسیار گسترده و فراگیر تا بسیار محدود) و نتایج مترتب بر آن اطلاق می‌شود که مترببان برای کسب شایستگی‌های لازم، به‌منظور درک و اصلاح موقعیت، براساس نظام معیار اسلامی در معرض آن قرار می‌گیرند تا با تکوین و تعالی پیوسته هویت خویش، مرتبه قابل قبولی از آمادگی برای تحقق حیات طیبه را در همه ابعاد به دست آورند.

این تعریف بسیار عمیق است و همه ابعاد تربیت را شامل می‌شود. لذا برنامه درسی را باید به مثابه برنامه‌های تربیتی

- چرخش از انباشت اطلاعات، به کسب شایستگی‌ها در تمام ساحت‌های تربیت.

۳. جایگاه برنامه ویژه مدرسه براساس راهکار سند تحول و سند برنامه درسی ملی راهکار ۵-۵

- اختصاص حداقل ۱۰ درصد تا حداکثر ۲۰ درصد از برنامه‌های آموزشی به معرفی حرفه‌ها، هنرها، جغرافیا، آیین و رسوم، نیازها و شرایط اقلیمی و جغرافیایی استان‌ها، به‌ویژه مناطق روستایی و عشایری، با رعایت استانداردهای ارتقای کیفیت و تقویت هویت اسلامی- ایرانی دانش‌آموزان در چارچوب هویت اسلامی- ایرانی و تقویت هویت ملی. این راهکار در سند برنامه درسی ملی به صورت زیر جنبه عملیاتی پیدا کرده است:

- با عنایت به راهکار ۵-۵ سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و بنا بر ضرورت پاسخ‌گویی به نیازها و اقتضات محلی و منطقه‌ای، برنامه‌ریزی و تأمین محتوای بخشی از زمان رسمی تعلیم و تربیت در اختیار استان، منطقه و مدرسه خواهد بود که در چارچوب آیین‌نامه‌های ابلاغی برنامه‌ریزی و اجرا خواهد شد.

در عین حال، در بند ۲-۱۳ سند برنامه درسی ملی بیان شده است: در تمامی پایه‌ها ۵۰ ساعت به فعالیت‌های خارج از کلاس و مدرسه، متناسب با اقتضات برنامه درسی هر حوزه یادگیری و ۵۰ ساعت متناسب با شرایط و اقتضات محلی در اختیار استان‌ها و مناطق و مدرسه‌ها قرار می‌گیرد (شیوه‌نامه ویژه مدرسه به نوعی فاز یک اجرایی شدن راهکار ۵-۵ و ۲-۱۳ سند برنامه درسی ملی است). به جز راهکار ۵-۵، راهکارهای زیر هم در عمل با برنامه‌ریزی درسی در سطح مدرسه مرتبط است. (۶-۱۱، ۲-۱، ۳-۲، ۵-۲، ۶-۴، ۶-۶، ۷-۱، ۷-۲، ۷-۲، ۱۶-۲)

ب) تبیین عملی

۱. شیوه‌نامه برنامه ویژه مدرسه براساس تحلیل راهکار ۵-۵ و دیگر راهکارها و بند ۲-۱۳ برنامه درسی ملی، شیوه‌نامه برنامه ویژه مدرسه با شماره ۴۷۰۴۷۰۴ در تاریخ ۹۷/۶/۲۷ به استان‌ها ارسال شده است. براساس مفاد این شیوه‌نامه:
- برنامه ویژه مدرسه برنامه‌ای است که با اعتماد به صلاحیت و توان مدرسه، مجوز برنامه درسی، اجرا و ارزشیابی حجم معینی از زمان رسمی آموزش را به مدرسه واگذار می‌کند.
- برنامه‌ریزی برای برنامه ویژه مدرسه از اختیارات داخلی مدرسه است که می‌تواند از ظرفیت درون و بیرون مدرسه استفاده کند.

- برنامه‌ریزی برای برنامه ویژه مدرسه براساس چارچوب مشخصی صورت می‌گیرد.

پس از نیازسنجی و تعیین موضوعات، منطق برنامه نوشته می‌شود (بیان مسئله، ضرورت و ...). سپس اهداف برنامه مشخص می‌شود. براساس اهداف، محتوا پیش‌بینی می‌شود و حجم زمانی و چگونگی زمان‌بندی اجرا مشخص می‌شود. در ادامه، گروه مخاطب مشخص می‌شود (یک پایه یا چند پایه). پس از آن فرصت‌های یادگیری تعیین تکلیف می‌شوند. (مهم‌ترین بخش) برای اجرای موفق، شرایط اجرا با فضا و مواد، منابع و مجری بررسی و مشخص می‌شوند. یکی از مؤلفه‌های بسیار مهم توقع در حد انتظار از دانش‌آموزان و نحوه ارزشیابی است که به‌خوبی در این چارچوب بیان می‌شود.

- آنچه بیان شد، به‌نوعی همان عناصر برنامه درسی است که در قالب یک واحد یادگیری طراحی می‌شود. برای این منظور تیم مدرسه باید با علم برنامه‌ریزی درسی و رویکرد نوین برنامه درسی براساس سند برنامه درسی ملی آشنا باشد.

۲. فرایند طراحی و اجرای برنامه ویژه مدرسه آموزش معلمان، کارکنان و اولیای مدرسه؛
- بهره‌گیری از ظرفیت اولیا، جامعه محله و خیرین؛
- نیازسنجی تعیین موضوعات و مهارت‌ها؛

**برنامه‌ریزی
برای برنامه
ویژه مدرسه از
اختیارات داخلی
مدرسه است
که می‌تواند از
ظرفیت درون و
بیرون مدرسه
استفاده کند**

تدوین برنامه براساس چارچوب ابلاغ شده و تصویب آن در شورای مدرسه؛

- ارسال برنامه به ادارات آموزش و پرورش؛
- نظارت مدیر بر فرایند اجرا، با کمک اعضای انجمن اولیا و مربیان؛
- ارسال گزارش عملکرد و اجرای برنامه ویژه مدرسه به ادارات در پایان سال؛

- دریافت نظارت و راهنمایی از کارشناسان مجرب ادارات و استان‌ها؛
- شرکت در دوره‌های آموزشی پیش‌بینی شده؛
- به اشتراک‌گذاری تجربه‌ها در سطح منطقه، استان و کشور؛
- خودارزیابی از فرایند اجرای برنامه؛

۳. کیفیت‌بخشی به اجرای برنامه ویژه مدرسه
در سال ۹۹ یکی از سیاست‌های وزارت آموزش و پرورش، انتخاب ۲۵ برنامه اولویت‌دار با عنوان بسته‌های تحولی است. برنامه ویژه مدرسه هم یکی از این بسته‌ها تلقی شده است. براساس این بسته تحولی، این اقدامات در سال ۹۹ در اولویت است.

۱- توانمندسازی مدیران، معلمان و کارشناسان؛

یکی از الزامات اجرای برنامه ویژه مدرسه، آموزش و توانمندسازی است.

پیش‌نیاز اجرای موفق برنامه ویژه مدرسه آشنایی با مبانی نظری سند تحول، علم برنامه‌ریزی درسی و برنامه درسی ملی است. لازم است مدیران و همکاران مدرسه، ضمن آشنایی با چرخش‌های تحولی و مفاد برنامه درسی ملی، با چارچوب برنامه‌ریزی درسی در سطح مدرسه آشنا شوند. به عبارت دیگر، شرط لازم اجرای برنامه ویژه مدرسه، داشتن شایستگی و صلاحیت علمی در محورهای زیر است:

- شایستگی مربوط به علم نیازسنجی؛
- شایستگی مربوط به علم برنامه‌ریزی درسی؛
- شایستگی مربوط به برنامه درسی ملی؛
- شایستگی مربوط به هدف‌نویسی با رویکرد شایسته‌محور؛
- تولید محتوای مسئله‌محور و تلفیقی؛
- تولید محتوا در قالب فیلم و بازی‌های رایانه‌ای و ...

- طراحی فرصت‌های یادگیری پروژه‌محور و نقش فعال دانش‌آموزان؛
- نظارت و ارزشیابی با رویکرد فرایندمحور؛
- تعیین انتظارات یادگیری دانش‌آموزان و نحوه سنجش و ارزشیابی آن با رویکرد عملکردی؛
- مشارکت عوامل سهیم و مؤثر در طراحی در اجرای برنامه ویژه مدرسه.

۲- دومین اولویت براساس بسته تحولی

کیفیت‌بخشی به اجرای برنامه ویژه مدرسه، (ارزشیابی از عملکرد مدارس موفق در دو سال گذشته است.

ارزشیابی از برنامه ویژه مدرسه بسیار حساس است. این ارزیابی یا ارزشیابی می‌تواند انگیزه مدارس را برای اجرای باکیفیت آن تقویت کند و در عین حال اگر هدف ارزشیابی صرفاً مقایسه و دیدن ضعف‌های مدارس باشد، می‌تواند در فرایند اجرای باکیفیت این برنامه خلل ایجاد کند. لذا رویکرد ارزشیابی این برنامه خوداظهاری و خودارزیابی است و فرایند آن از طریق ارائه و به‌اشتراک‌گذاری تجربیات باید مدیریت شود.

- شاخص‌های کلی ارزشیابی از برنامه ویژه مدرسه
✓ میزان شناخت مدیر و کارکنان از ماهیت و منطق برنامه ویژه مدرسه (منطق علمی، اجتماعی، قانونی)
✓ میزان مشارکت معلمان، معاونین و ... در طراحی و اجرای برنامه
✓ میزان تطابق برنامه تهیه‌شده با چارچوب ابلاغ‌شده
✓ میزان کیفیت اجرای برنامه تهیه‌شده
✓ میزان ارزشیابی از یادگیری دانش‌آموزان با رویکرد عملکردی و فرصت ارائه از سوی دانش‌آموزان
✓ میزان بهره‌گیری از عوامل سهیم و مؤثر در طراحی و اجرای برنامه

مدرسه برای اجرای برنامه درسی سطح مدرسه، مجاز است که در ساعات آموزشی و روزهای عادی کار مدرسه، به جای درس‌های برنامه هفتگی، جلسات مربوط به برنامه ویژه مدرسه را جایگزین کند